

ІЗ ОПОВІДАНЬ А. НЕМОЄВСЬКОГО.

II. Тихим вечером.*)

Над Бетанією розстелила ся непорочна блакить неба. Сонце сьвітило над заходом на перевалі Оливної Гори, наповняючи воздух золотим порошком і разячи очи тих, що в тім напрямі глянули. Узгіря в тіни немов курили ся ладаном. Тиша була в воздуху, як коли-б щастє призначене для людей дійшло до всіх закутків, до всіх хат і шатрів.

Деколи вилетіли з дому перлисті голуби, зароїли ся у воздуху і стадом опали на взгіря.

Деколи обізвав ся на пасовиску спів пастуха, гомонів у воздуху і втихав. Шо хвилі давав ся чути повторений відгомін того співу. Здавало ся, що відбив ся о небесне склепінє, а відбивши ся знов гомонів на землі.

На кінці місточка стояв невеликий дім, укритий цілком у блющах. Дім той був обведений муром, а докола нього росли кипариси. В середині за муром стояли оливки, фіґи, гранати і кактуси. За деревляною хвірткою на дорозі клубив ся порошок, сьвітяться у блиску сонця. Йшла громадка босих людей, а на переді йшов старець із великою, лисою головою, обведеною на висках пасмами срібного волося. Громадка йшла власне від фіртки в сторону місточка і незабаром зникла за деревами. Порох почав поволи опадати на дорогу, а по хвилі в чистім воздуху дрожали знов лише соняшні блиски.

Перед домом під кріслатим кедром була студня, а на ній сидів муж у білій шаті. Попеластє волосє, розділене на голові,

*) Див. кн. IV, стор. 88—96.

спливало по боках подовгастого лица і громадило ся на раменах. Мав легкий заріст такої-ж барви, що трохи продовжував його риси. Сині очі дивились у соняшний блиск і втягали в себе проміне тої осліпляючої ясности. Дивний спокій малював ся на його блідім, розсвіченим лиці; лише коло уст блукав ся якийсь смуток. З високого чола була немов тріумфальна радість, лице виражало спокій, а уста смуток. Тому можна було дивитись у те лице без кінця.

Муж той, утопивши очі в заходівім сонці, мовчав. В руці тримав цвіт рожі.

У ніг його сиділа молода женщина, задивлена в його гарне лице. Лице тої женщины дихало невимовною добротою, а білістю своєю рівнала ся алябастрам. Темняве її волосє з полиском міді опадало буйно на плечі, на рамена і руки, якими підпирала голову.

На порозі дому в на-пів отворених дверях стояла иньша женщина з цяткованою мискою в руці і цеглястим збанком на голові. Була рівно-ж молода і гарна, але ріжнила ся від тамтої більш темною краскою лица і чорним волосєм, що так блищало, немов заняло ся від соняшного жару. Звернула гарні очі на того мужа при студні, дивлячись із привязанєм і подивом женщины, що може його так не розуміла, як розуміли його мужчини, але була би за ним ішла через найдальші околиці, аби усувати перед ним шпички кущів, черпати для нього воду з потоку і думати про поживу, коли він вечером спічне по цілоденній мандрівці.

І тепер думала про те, вступаючи до сінній дому, де панувала зелика радість. Бо отсе любий їх брат Лазарь прийшов нагло до здоровля. І вона, Марта, і та, що сиділа при студні, Марія, утратили вже всю надію уратувати його, бо терпіне було страшне, трівало кілька літ і збільшало ся з кожним днем. Аж в кінці одного пополудня хорий примкнув очі, віддих улетів із його грудий, а смертельна синява заволокла його лице. Тоді то власне той молодий раббі, що сидів там при студні, появив ся в Бетанії. Сестри в розпучі шукали його по цілім місточку, аж в кінці віднайшли в домі богобойного митаря. Не міг прийти зараз; тож чекаючи за дверима ламали руки, бо розходило ся вже про кожду хвилю. В кінці наслідком довгого очікування стратили цілком надію і думали, що всяка поміч буде вже за пізна. Але він устав від стола, пішов за ними і переступив поріг їх дому.

Довго глядів на лежачого без руху Лазаря. Сестри стояли в дверях і плакали. Обернувшись до них в задумі і сказав вказуючи на лежачого:

— Як же тихо спить!...

А потім додав, як би говорив сам до себе:

— Чиж переривати йому той сон?...

Але збудив його з задуми голосний плач сестер, що почувши його слова, впали собі взаємно в обійми і заводили:

— Нема вже нашого любого брата!

Стільки розпуки було в їх наріканю і стільки болю в їх лицах, що обняв його жаль. Велів їм вийти за поріг, сів при ліжку Лазаря і взяв його за зимну руку, що затяжіла безвладно на його долоні.

Настала тиша.

Сестри приклали в другій кімнаті, поопирали лица о стіну і заносилися від плачу. Потім хлипаючи їх перейшло в безсильний зойк, який ослабав у міру того, як минали хвили.

Довго стояла тиша, аж в кінці почувся при ліжку сильний голос:

— Приказую тобі, Лазаре, встань!

Почулося зітхання, потім ступання, а по хвилі появився на порозі раббі, тримаючи за руку Лазаря.

Сестри кинулися з плачем йому на шию, стискали його і пестили, а потім упали до ніг раббі, цілували їх, зрошували слізмами вдячності і не тямили себе за щастя.

Раббі полюбив тих людей і пробуваючи в Бетанії, що вечера заходив до них. Нераз вів із Лазарем довгі розмови. Марія сідала тоді у його ніг, а Марта поралася коло вечері.

Лазарь пильнував, аби товаришам раббі, що були в місточку, нічого не хибало. Отже коли відходив, раббі розмовляв також з Марією.

Розмови їх ведені при студні, йшли про гори, над якими світив соняшний порошок заходу, про непорочну блакить неба, що всміхалось над Бетанією, про всякі цвіти, що запахом переповнювали воздух, але також про людей і близькі події.

Коли раббі говорив, Марія завішувала свої очі на його сумних устах і ханала кожде слово. А він не тільки оповідав, але немов роздумував голосно, не криючи перед нею своїх думок. Бо була йому вірна і була би за ним ішла, як Марта. Але йдучи

не думала б про черпанє води з жерел і приготованє їди, а нахилила-б ухо до того, що скаже він. А коли-б навістив його сумнів, покріпила-б його солодким словом і вірним поглядом.

Тепер, коли дійшов до Бетанії, коли був заледви на кілька нацять стай від Єрусалима, якого вежі синіли за перевалом гори, коли з околиць простодушних і так йому відданих мав рушити до столиці краю, увійти в світ великих відносин, учув, що йому таке вірне серце може бути більше потрібне, як би хто припускав, що можуть прийти хвилі, коли найвірнійші задрожать і відречуться його, розбіжать ся в переполосі, а його самого лишать на тяжку годину. І бажав, аби таке серце стояло при нїм, коли-б надійшла подібна година.

Дивив ся неспокійно на синіючі вежі. Чув, що там рішить ся його судьба. Отсе за фірткою зникли його товариші, яких відіслав до місточка, щоб на завтра були готові до походу. Сей вечір був може останній вечір найгарнійшої доби його життя.

Бо се добігає третій рік, як перестав жити самотно і виступив між люди; як почав ходити від міста до міста, з місточка до місточка, навчаючи в божницях. Ті три роки минули, як три дні, як один сон! Товпи окружали його, а він сїдав із ними на горах і промовляв до них. Або кружляючи по озерах, казав направляти човен до берега, де дожидало множество народу. Зблизивши ся так, аби могли чути його, говорив притчами. Приводили дітий до нього, аби їх благословив. Недужі бажали, щоб на них глянув і поклав руки на їх головах. Інші старали ся бодай дїткнути ся краю його одежі. Три літа добігали, як ходив по тих синїх узгір'ях, як плавав по тих блакитних озерах із рибакami, що любили й шавували його, як по горячїм дні сїдав при студні і дивив ся на заходове сонце, підносячи деколи пахучий цвіт до лица.

Окружали його люблячі серця і прості душі, що вірили в нього. Любив їх і був їм взаїмно дорогий.

Коли про те погода життя і краса його мали бути удїлом людий, коли йшло про втихомиренє сердець і поученє, що можна жити на землі в щастю і піднесеню духа, то се вже стало ся... Коли треба було вказати, як можна пригорнути під свою думку незнані купи, як їх провадити і як розігнати їх смуток і журбу, то се вже було виповнене...

А тепер треба було зробити щось більшого. Доки стрічав на дорозі своїй серця, що самі перед ним відкривали ся; тут на

тих узгірях, на тих долинах і озерах очікувано приходу такого чоловіка. Про те, коли з'явився, пізнали і вшанували його.

Але він чув, що там серед тих синіючих веж усьо змінить ся, що там жде його тяжше завданє, що мусить ударити в серця тверді як камінь і діткнути умів ховзких як тіло вужа. Доконавши стілько, не міг цофнути ся. Іти там мусів, як сонце осьвічувати мусить не лише знеслі вершки, але сягати до середини укритих мурами ростин і в них побуджати жите. Прочував, що там повитають його гордими поглядами, що иньші наслідки викличе його мова, яка мусить бути пекуча. Що там спіткає душі понурі як ніч і думки відпорнійші від скал.

І жаль було йому відходити від тих людей чистих, простих і відданих йому. Жаль було йому тих скарбів, того соняшного поранку, тої непорочної блакиті, тих цвітів пахучих. Жаль було йому тих гарних днів і тих тихих вечерів, затуманених мріями, наповнених величними думками і проведених на розмові перед домом тих людей.

Відвернув очі від сонця, прижмутив їх на хвилю, а потім схилив їх у низ до Марії, що підперши голову долонею, вдивлялася в нього з безмежною любовю і відданєм.

Мовчав довго і глядів на неї, аж у кінці отворивши уста, запитав :

— Любиш мене?...

А вона уклякла перед ним, приложила лице до його колін і дивлячись йому в очі, відповідала слізмами в очах.

Він знов мовчав і дивився, потім запитав дальше :

— Не покинеш мене?...

Тоді вона заплакала і поклавши лице на його колінах, не могла втишити ся.

А він питав дальше :

— Не відступиш від мене, коли всі з переляком розбіжаться?... коли кождий, дрожаючи за себе, буде говорити, що не знає мене?... коли лишу ся сам у трівозі та напастях?...

Вона ревно плакала, не можучи слова вимовити. Потім почала обіймати його ноги і цілувати його коліна.

А він питав дальше :

— Не виречеш ся мене, коли може прокляття спадуть на мою голову, коли люди з обурення роздиратимуть одежу свою наді мною, коли піднесуть каміне і вкажуть на мене юрбі?... коли може ви-

шлють по мене сторожу, зловлять, звяжуть і поведуть на суд?... Не виречешся мене тоді?...

Вона з диким острахом підвела лице і зложила руки, а блідість покрила її щоки.

Він питав далше:

— Коли відруть із мене одержу, аби сікти прутами?... коли плювати-муть мені в лице, називаючи брехуном і богохульником?... коли моє ім'я буде насмійською, а віра в мене небезпекою життя?... коли побачиш мене знеславленого, облитого кровю?... Не виречешся мене тоді?...

Притлумлений зойк добув ся з грудий молодой невісти. Очи її помутніли, а уста дрожали.

Він іще низше похилив ся над нею і в кінці вишептав уриваним голосом:

— Коли мене виволочуть за мури отого міста, що синіє за горою і розп'ятого на стовпі віддадуть на жир птаству?... коли найде страх і конанє і найтяжша хвиля?... коли треба буде нічу зняти, обмити, оwinути, уложити, засунути камінь?... Не покинеш же мене тоді?...

Марія приникла йому до ніг із плачем. Біль стискав її серце, а мисли плутали ся і мішали ся. Притулила уста до його стіп, а рукою тиснула розпалені виски, в яких мов молотом була тривога, жаль, розпука.

Він мовчав і не підносив її, ждучи відповіди.

Тоді вона по хвилі сама трохи піднесла ся, але як неприємна; потирала чоло, оглядала ся довкола блудними очима. І дивилась на себе, як би хотіла спитати: чи ж то може стати ся, що чула?... Потім подивилась на сині узгір'я, як коли-б знов хотіла спитати ся: чи ж то можливе, аби те все мали зробити йому?... І дивилась на оливки, гранати, на блющ коло дому, на красу і тишу вечера, в кінці на білу його шату, на ясне чоло і правду, що сяла з його очей. Дивилась блудними очима і не могла зрозуміти.

Отже сиділа мов оніміла. Настала довга мовчанка.

Тоді появилась на порозі Марта. Темне її лице було зарум'янене, з очей була живість. Тримала в руці коновку і стоячи в дверех, відізваля ся до сестри:

— Чи ж не допоможеш мені порати ся коло вечері? Брат поверне з місточка і зараз візвє нашого гостя до стола. А як же-ж

викажемо сьому гостеви наше привязанє, коли не будемо старати ся про се, аби йому догодити?

Марія вхопились знов за голову, не дочула; мисли її відбігли далеко.

Раббі всміхнувся сумно, подивився на Марту і сказав:

— Не свари її! Може вона в тій хвилі більше від иньших журить ся!

Марта підійшла до студні, поставила коновку на цямрині і запитала:

— Як же се розумієш, раббі?

Користаючи з сього Марія встала і зникла за дверима дому. Ще Марта не скінчила розмови з молодим раббі, коли Марія з'явилася знов, несучи мідяну посудину, а підійшовши до раббі, клякла у його ніг. Була дуже бліда. По недвижнім лицю спливали сльози. Руки її дрожали.

Обмила ноги раббі і отерла звоями свого волося. Потім зросила їх слізми своїми і знов отерла буйним волосем. Опісля добула коштовних олійків і намастила їх.

Раббі одну долоню поклав на її голову, а другою заслонив лице.

Марта дивилась на нього і на сестру, не розуміючи.

В тій хвилі згас на заході останній промінь найкрасшого дня на землі...

III. Проклятий.

Мука тілесна тривала коротку хвилю. Піддався їй добровільно, бо думав, що вона зробить кінець мукам духа о много страшнійшим, ніж голосили всі легенди про зрадників. Обіймав його вправді страх перед смертю і конанєм, але йому було так невиносимо, так тяжко, що поборов навіть той таємний переляк і зі шнуром на шиї кинувся з гіляки фігового дерева.

Кров залила йому очі. Почав дусити ся і хапати руками по воздуху, щоб знов чіпати ся гіляки. Хотів долонею вхопити шнур над головою і підтягти ся в гору. Кидався розпучливо. Але вже було за пізно. Шнур затискав йому шию і тамував віддих. Тоді пригадав собі, що то кінець усього.

Але думки шаліли ще в його голові. Широко отвореними очима дивився і видів перед собою світ залитий якоюсь кро-

вавою синявою. Опісля цілий сьвіт почорнів, а його думки помішалися. І нічого вже не видів. Затратив пам'ять того що є і що було. Як довго се тривало, не знав.

Нараз видалося йому, що лежить в огороді під деревом і спить. Крізь сон чує, що голова йому тяжить і дзвонить щось в ній, як два ковальські молоти, бючи о ковало. Серце б'ється нерівно, а зимний піт обливає чоло. Пригадує собі, що заким іще заснув, сповнив якийсь учинок, що буде страшний в наслідках, відбере йому на все спокій і стягне на його голову прокляте. Його обіймає страшний переляк, він чує, що за хвилину пригадає собі все. Якась думка наче яструб колує над його головою і зараз роздзьобає його пам'ять, добуваючи з її закровавленого нутра щось страшне, огидне, перед чим уже тепер дрожить і зимним потом обливається.

Отворив очі, підвів їх на листі фігового дерева і побачив себе повішеного на гиляці. Руде волосся, зліплене потом, опало на широкі плечі; руки і ноги судорожно випружені в діл. Лиця не видить, бо труп висить звернений до нього плечима. Огортає його відраза і рад би не дивитися, хоче відвернути очі. Глядить по інших деревах, що густо обросли узгір'є, малюючи в віддали. Але ось на гиляці кожного дерева аж ген до муру звисає тінь-подібна до рудого повішеника. Звертає очі до неба, але дерева виростають разом із його поглядом аж під небозвід, а на гиляках висять випручені тіни з судорожно в низ витягненими руками й ногами. Похилив отже голову на груди, а долоні поклав на очах, аби хоч так перестати видіти.

По якійсь хвилі почув кроки чоловіка, що вийшов із сінний дому і йшов звільна гаєм. Відмовляв стиха молитву; вирази мішалися з легким шелестом листя. Йшов дуже помалу, часом ставав, але зміряв до фігового дерева. Кроки того чоловіка і шепіт його молитви чув щораз ближше і виразнійше; його огорнув новий переляк, хотів зірвати ся із землі і втекти. Але тоді переконався, що не лежить на землі, але немов би в повітрі. Відняв долоні від очей, поглянув по собі. Руки його подібні до пстругльоватих рук рудого висільника, були однак безбарвні, тінисті; так само ноги й одежа, що окривала його. Ступні зближались щораз більше й більше. Нараз почув крик і швидкі кроки в сторону дому, з котрого вибігла громадка людей. Розмовляли безладно, вимахуючи руками, витягаючи вказівні пальці в сторону гаю, де стояло

скрите за иньшими пнями і листем те фігове дерево. Ціла громадка рушила під гору, окружила висільника; було чути цмокане язиками, лемент, крик; видко підношене рамен під небо. В тій хвилі почало заходити сонце, а в гаю стало мрачно. Власне хтось вимовив його імя, а громадка повторила його з перестрахом. Темнота облягла гай. Люди з криком утекли в гллуб дому. Тоді схопив ся зимний подув і почав уносити його над землею.

Подув сей нїс його через гай, довкола сїрого муру і знов через ряди дерев, на яких висїли випрученї тїни. Зробило ся страшно в тїм гаю. Здавало ся, що з кожного дерева виходить зойк, а листе в своїм дрожаню шумїло теж, немов і його огортав переляк і обридженє. Подув нїс його через дїм, опїсля до передпокою; в отворених кїмнатах блискали сьвітла олїйних лампок; люди ходили в-дозж і в-шир, роздираючи шати і рвучи волосє з голови. Дивив ся на них хвилю, коли в тїм понїс його подув дальше, через сїни, на другу сторону дому, на вузку і довгу вуличку.

Тиша панувала там цїлковита, лише з глубини дому доходило заводженє, наріканє і плач. Поплив із вітром пустою вуличкою. На скрутї побачив туман пороху, а поза тим громадку мужчин, жінок і дїтий, що розмовляли шенотом. Подув понїс його в иньшу сторону. Всюди видїв громадки, що повертали від західної брами міста. Сї й ті йдучи оглядали ся з трївогою поза себе і замовкали. Дїти почали плакати на руках материй. Подув носив його довкола чотирукутної площї, де громадив ся люд. На всїх устах було його імя. Кождий вимовляв його з жахом, а заразом повторяв імя Справедливого, що сконав дивним способом і серед страшних обставинах. Иньші говорили, що не сконав, лише зомлїв. Іще иньші твердили, що по заходї сонця зійшов із хреста і рушив зі своїми учениками в край. Повстали многі сварки. Але надбігли люди й ознаймили, що напевно вмер, бо вже знято його з хреста і зложено до гробу. Тоді многі значно успокоїли ся; иньші подали ся домів, а ті, що лишились на площї в нічних тїнях, почали виклинати зрадника, добираючи страшних злоречень.

Тоді подув понїс його дальше вулицями, площами та заулками. Близько брами на дорозї побачив знов громадку людий. Хотїв оминути її, але подув нїс його в ту сторону. Задрожав. Серед громадки йшла Мати Справедливого, з лицем блїдим як полотно, з синїми кружалами під очима і з зїньками зверненими блудно

перед себе. Піддержували її два плачучі ученики, що не злякалися і не пішли з міста. А на лиці Матери був такий біль, що щаслива земля, тонучи в тінях ночі і не бачучи його. Хтось із учеників вимовив ім'я зрадника. Із посинілих уст Матери вибіг ледви чутний шепіт, яким прощала йому. А подув вітру власне надніс його близько. Він бажав крикнути, кинути ся з розпучкою до її стіп, обняти руками її ноги, а потім хлипаючи похилити голову до землі і качати нею в піску. Але був безсильний. Подув поніс його далше, а громадка зникла в нічній темряві.

Блукав ся з вітром довкола мурів міста, впадав крізь брами, минаючи непомірено стражників і знов кружив по вулицях і огородах. Знайшов ся сим способом у гаю Оливнім, серед якого лежав лицем до землі якийсь муж і гірко плакав. Він у рішучій хвилі злякав ся і випер ся Справедливого. Тепер тяжко плакав над собою. Нікого не винуватив, лише себе, бо влав, бо випер ся правди. Як же керувати буде тою крухою рибацькою лодкою, скоро за першим подувом бурі втік до вигідних, спокійних берегів?... Як же держати буде пастирську булаву, коли вірна череда розпорошилась, коли один поцілуй зрадника все обернув ні на що, коли вибрані починають із недовірем позирати по собі?... І хлинав над собою, над відреченєм, над Справедливим, над вибраними, над зрадою.

Вітер порушив Оливним гаєм, а тінь із подувом плила далше, крізь брами, вулиці, заулки, довкола мурів і зупинила ся в огороді, де десятник у гробі печатав скалу, а сотник зі своєї сотні уставляв жовнірів, що мали цілу ніч сторожити коло каменя. Скоро десятник скінчив печатанє, сотник забрав свою сотню і віддалив ся. Жовніри поопирали списи о стіну гробу, зняли шоломи і почали розмовляти. Десятник проходжував ся в задумі. Потяг зимний вітер. Між жовнірами пішла мова про зрадника.

І нараз видалось йому, що небо, земля, дерева, дома, каміне, скали і ціла природа має уста, а на тих устах одно страшне ім'я, його ім'я. І перелякав ся того страшного розголосу, перелякав ся самого себе, перелякав ся своєї душі і забажав відстати від неї, втекти перед самим собою.

Подув дмухнув сильнійше і поніс його з того огорода, обставленого жовнірами. Виплинув на поля і дороги. Але доглянув у нічній темряві, що воздушний порив не порушує дерев при дорозі, не збиває туманів піску, хоч стає щораз сильнійший і почи-

нає рвати його як буря. З розвіяним волосем, з руками над головою і зі скривленим із жаху лицем летів так у облаці бурі над землею, а темнота довкола ставала ся щораз густійша, вите вихру щораз страшнійше. Потім залунав у тім вихрі свист, накликування і сьміхи. Волосе почало їжити ся йому на голові. Вивернув очи, біг, плив, боячи ся оглянутись поза себе, бо здавало ся йому, що хтось гонить за ним, і лише через темноту не може трафити за ним. Погоня йшла з усіх боків. Свист і накликування лунали в різних сторонах сьвіта. Деколи голоси минали його, перетинаючи дорогу перед ним або за ним. Перехилив голову в зад, наставляючи вуха, випручаючись рівночасно, аби буря лекше могла нести його. Якийсь час чутно було лише шум вихру. Але незабаром завважав, що голоси починають громадити ся за ним, лунають виправді дуже далеко, але вже наскочили на слід. Тепер зрозумів, що якась погоня шаліє за ним, а він уходить. Крики, свисти, накликування зближали ся раз-в-раз і тепер міг уже розріжнювати голоси різних постатей. Іще хвилю думав, що той глухий гамір за ним не відносить ся до нього, що то не погоня і що він не втікає. Але нераз почув своє ім'я. Тоді огорнула його розпука, близька до шальги. Кинув ся з піднятими руками наперед, клав ся на вихрах, шалів із бурею над землею, не дивлячись поза себе, не бачучи нічого перед собою, не думаючи, киданий страхом, страшною боязню, мукою й обридженем. Тоді притихло за ним на хвилю. Але нараз о якої пів стаї повстав гамір змішаних голосів, вереск, свист, сьміх. Тоді в ній заклекотів гнів, бо зрозумів, що вже не втече перед поганю. Що має стати ся, нехай стане ся, коби лише скорше! Зупинив ся; гамір за ним змінив ся в вибух пекольної радості. Обернув ся, глянув — нараз усе втихло, зникло. Пуста, нічна далечінь, лише вихор дує з великим напруженем.

Піт перлистий виступив йому на чоло; ослаб і хотів спочити. Але не міг схилити ся до землі; подув бурі ніс його дальше над полями. Зразу успокоїв ся трохи. Але якась думка сполошила хвилиний спокій і проняла його ще більшою боязню, як перед тим. Голоси, що нагло гинуть у воздуху, заповідають якийсь страшний кінець.

Зачав отже знов бігти з вітром, пориваний щораз більшою бурею. Та по хвилі озвали ся знов за ним шепти, зразу дуже далеко, але потім щораз ближше. З шепотом лучив ся свист, на-

кликування. Чим скорше плив воздухом, тим ближше і голоснійше лунав за ним гамір. Тепер чув уже погрози, лайки. Погоня шаліла за ним, гнала його в якімсь однім напрямі і почала з двох боків заточувати загони. Незабаром досягне його.

Пригадав собі, що коли за першим разом пристав і оглянув ся поза себе, всьо втихло і зникло. Хотів так само ратувати ся і небавки зробив те. Але зараз таки прокляв свій поступок.

В хвилі, як обернув ся поза себе в темноту, розляг ся перекльонний сьміх, по яким настала переражаюча тишина. Просторинь в горі почала роз'яснювати ся. Розступили ся хмари і побачив постать прибуту цвяхами до неба. На самім чолі терновий вінець, а зпід кожної шпички капотить кров. Широко розкриті очі дивлять ся на нього з виразом страшного докору. Запеклі, потріскані уста розхиляють ся і шепочуть його ім'я...

Не міг знести того виду, відвернув лице з безмірним переляком і почав утікати. Завили за ним тисячні сьміхи, свисти, погрози, проклони. Голоси ті гонили його через нічні простори, а він дишучи, стогнучи і виючи з болю й боязни біг далі й чув, що його втека даремна.

На сході почало свитати. Тепер міг би, оглянувшись поза себе, бачити постаті і лица погоні. Але бояв ся. Заблис сонішний день, але zarazом зробило ся диво в природі. Бо день сьвітив лише в низу на землі; він же плив горою серед нічної темноти і видів лише той день перед собою. Люди виходили з домів за своїми орудками. Пастухи виганяли череди на пасовиска. Подорожні йшли з міста до міста пішо і на хребтах звірів. День, сонішний день, давний, золотий, ясний панував знов на землі; він лише кружляв у якійсь непрозорій ночі, а за ним шаліла страшенна погоня, щораз ближше, накликаючи його, щоб станув.

Поглянув на землю. Поглянув на людей і на природу. Пригадав собі, що колись і він там у низу жив так як і вони і що тиша царювала в його совісти. Побачив громадку людей опорошених пилом і пригадав собі, що ходив разом із такою громадкою за Справедливим і що йому було любо. Аж поповнив перше ошуканство. Як то стало ся? Не памятав. Стало ся нагло, несвідомо, без прочутя і ушімнень. Ніхто не знав сього; лише він один. Зразу носив ся з тою тайною, як із малим тягаром; потім тягар робив ся докучливійшим. Кожний погляд Справедливого дотикав його як огонь, бо якийсь внутрішній шепіт підсував йому думку,

що Справедливий читає правду в його лиці. Але Справедливий мовчав, лише від часу до часу дивився. Тоді він відсторонився від боку Справедливого, відлучився від подорожної громадки, йшов наперед, випереджував, замовляв нічліги і поживу, а потім клався на спочинок, коли інші наситившись зібралися довкола Справедливого і слухали з захватом його слів, або складали перед ним руки, коли уздоровляв терплячих цього світа. Відсунувшись отак від громадки, почав поповняти щораз численніші ошуканства і дійшло до того, що мішочок із грішми треба було ховати добре під полою, аби не збудити підозріння у людей, що зреклись всякого посідання. Тоді зненавидів ту громадку і Справедливого за те, що їх ошукував. Був би може покинув їх, але не знайшов способу. Впрочім та захланність, що його відпихала, рівно сильно притягала його до тих, що їх так своєкорисно і так безкарно міг ошукувати.

Потім, коли йому підсунено гадку видати Справедливого, не знав що зробити. Злякався. Боровся з собою кілька днів. Але жадоба зиску перемогла, а поперла її ненависть супроти тих, кого ошукував. Насамперед взяв нагороду, а потім іще застановлявся. Тоді почали налягати на нього, аби доконав з'обов'язання. Як же тут здерти з лица шкіру уляглого ученика? Звідки взяти очий, щоб поглянути, і палець, щоб вказати? Але викрутні люди помогли йому. Ти зложиш лише поцілуй на його лиці!... Стрінулись у гаю. Жовнірі укрили в корчах. Зблизився до Справедливого; дивний сьміх викривив йому лице. Повитав учителя, диткнув устами його лица. Жовніри вибігли зза корчів. Він утік.

І втікає без перестанку. Втік перед своїм лицем, перед своїми очима, втік знід фігового дерева, на котрім завис той рудий висільник. Втік перед тягаром свого імени, що було на всіх устах. Втік перед видом зболілої Матері і ридаючого в гаю олівним ученика, що вирікся. Втік перед привидом того лица, облитого кровю і смертельним потом. Утікає все. Під ним мріє день, заходить сонце, настає ніч; за ним розлягаються у воздуху накликування, свисти, сьміхи. Шаліє погоня, мучить його голосами і привидами.

Третього дня досвіта поніс його вітер до міста, де гуло від нечуваних вістий. Товпи бігали по вулицях, домагаючись певніших відомостей. Бо ті, що з уст до уст оповідалися, переходили всяке понятє. Він, знятий з хреста і похований в запеча-

тавим гробі, стережений жовнірами, зник звідтам, а зникнути мав серед обставин, що одним витискали з очей сльози, а інших наповняли переляком. В цілім місті панувало нечуване замішанє, що збільшалося з тої причини, бо зі всіх сторін напливали товпи на сьвята, товпи, що чували про Справедливого, тут і там виділи його промовляючого до народу і розповідали всюди про його дивні діла. Численні громади тяглися до того огорода, щоби оглянути відвалений камінь; але поставлено варту і не впускано нікого. Тоді почали вісти прибирати щораз більші розміри і голосити події, яким не слід було давати віри. Але між правдоподібним і неправдоподібним пропала відвічна границя. Сталося щось таке надзвичайне, що по просту треба було або нічому не вірити, або увірити сліпо всьому.

В кождім разі одно було певне: знятий з хреста не лежав уже в гробі стереженім жовнірами.

Але за те в тім гаю на фіговім дереві все ще висів труп рудого чоловіка і ніхто не мав відваги зблизити ся, відтяти його і поховати.

Дух того чоловіка, кружляючи з подувом вітру, знайшов ся знов у тім гаю. Побачив тоді з переляком, що довше терпить кривдчий, як скривджений.

Подув ніс його гамірними вулицями за місто, на поля. Кружляв, вертав, терплячи муки, гонений болем, страхом і наругою.

Одної ночі вплинув до сінний якогось дому, коло якого снували ся громадки, оглядаючись підзорливо за кождим прохожим. По якімсь часі ввійшли в гллуб дому, замикаючи двері за собою. Він вплинув до просторої кімнати, де почали збирати ся. Тиша панувала серед зібраних; деякі лише шепотом оповідали собі найсьвіжіші події. Пізнавав лиця і бояв ся, щоб його не достережено. Але хоча плече в плече з ним, ніхто не звернув до нього голови. Не виділи його. Одні почали зітхати, інші плакати. Чекали на щось незвичайне. А в тім довгім очікуваню покидала їх надія. Хвилі ночі улїтали. Нараз усі занїмили.

Посеред них станув Справедливий, відхилив одєжу і показав свої рани. Цїле зібранє кинулось йому до ніг, зняв ся великий плач. Витягано до нього руки, дотикано краю його одєжі. Плач змінив ся в величє одушевлєнє, що він жиє, що він ось тут, що зробив те, що був заповів. Поприсягано йому любов, честь і вір-

ність, прирікано шанувати його заповіді і заховати в вічних проклятью пам'ять зрадника...

Нараз зникло зібранє, зникла кімната, подув зимний вітер, розляглися над полями свисти, накликування, погрози і глумливі сьміхи. А він несений бурею тікав над землею, проклинаючи себе і те все, що зробив надармо. Так, надармо! Тепер зрозумів се. Зганьбив надармо руки продаючи Справедливого, зганьбив надармо уста зрадливим поцілуєм, зганьбив надармо душу. Щось у ній говорило, що всякий злочин, се лише якесь надаремне зганьблене себе, мука завдана самому собі. Проклятий!... — закричали за ним тисячні голоси. — Проклятий!... — шептало щось у ній самім.

Але zarazом учув, що сталося щось таке огидне, чого не міг збагнути розумом. Буцім то він дійсно не знав, що зробив; а коли-б був уперед пізнав ту правду, не був би на неї кинувся. Справедливий лише дивився і ридав. А він робив і зм'яв, як однокласний чоловік, що половини світа коло себе не бачить. А коли скрутив у сторону своєї сліпоти, впав у пропасть.

Ледви зрозумів се, почув, що вітри втихомирилися і що стопи його знов ступають по землі. Не чув також за собою тих голосів у повітрі. Чув себе иньшим чоловіком, незнаним собі самому.

Ішов якимсь чужим краєм. Сонце горіло в полудневій стороні неба, а на полях мріла спекотна тиша.

Був дуже змучений і сонний. Сів на камінь і відпочивав.

Тоді побачив перед собою на березі надходячого чоловіка. Стопи, одіж і лице того мужа були опорошені сірим порошком. Ішов здалека тай мету перед собою мусів мати далеку, бо не приставав ані на хвилю.

Але спостерігши сидячого на камені, звернув до нього свої кроки і звернув на нього свої ясні очі.

Проклятий придивлявся йому і хотів пригадати собі, чи вже коли не видів його. Але бажав цього надаремно. При тім завважав, що починав думати як би не своїми думками і сягати не до своєї пам'яті.

Тоді той незнайомий муж повитав його, а Проклятий дивлячись на нього блудними очима, запитав:

— Чи ж мене знаєш, чужинче?

— Не знаю тебе, — відповів той, — але і ти себе не знаєш!

Проклятий оглянувся довкола оком чоловіка, що будить ся з довгого сну, а той незнайомий муж говорив далше:

— Ба чи пам'ятаєш, як тебе зовуть?

Проклятий завагався, бо дійсно не міг собі ніяк пригадати своє ім'я. Незнайомий муж проговорив знов:

— Ти втомлений дорогою й терпінем! Забудь про труд і терпіне і ходи моїм слідом!

А коли Проклятий дивився на нього, як би не розумів тих слів, промовив іще той незнайомий муж:

— Ба чи пам'ятаєш навіть, що ти змучився і терпів? Чи пам'ятаєш, що ти жив коли небудь і діяв?

По хвилі додав:

— Що єдино пам'ятаєш? Чого єдино бажаєш?

— Бути кимсь иньшим! — застогнав Проклятий і похилився йому до ніг.

Се одно знав, се чув і пам'ятав.

Тоді той незнайомий муж поклав руку на його голову, сльози потекли йому по лиці і впали на каштановатий волос клячучого. Тиша була на полях, лише над головою Проклятого розлягалися таємні і дивно лагідні слова:

— Жий і відроджуйся вічно, бо ти чоловік повний змагання! По кождім учинку наступить зрозуміння того вчинку! Тож дивись, щоб за кождим відродженєм ти менше продавав правду!...

Слова прогомоніли в спекотній тиші. Проклятий підніс очі. Але того незнайомого мужа вже не було на дорозі.

З польського переклав

Ю. Б.

